

УДК 172.15:030

Тимчик М.В.,

*Молодший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку
Інституту проблем виховання АПН України (м. Київ)*

СТРУКТУРА ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. У даній статті розкрито сутність поняття „позитивне ставлення” в науковій літературі і зміст патріотичного виховання старших підлітків.

Ключові слова: ставлення, патріотичне виховання, патріотизм, підлітки.

Вступ. Аналіз літературних джерел [7, 8, 11, 12] і наукових досліджень [10, 14] засвідчує, що виховання в учнів позитивного ставлення до патріотичного виховання є актуальною і мало розробленою в теорії і методиці виховання проблемою. Необхідність її всебічного дослідження пояснюється насамперед поступовим зниженням в старших підлітків інтересу до патріотичного виховання. У цьому віці починає згасати потреба та інтерес до національних та історичних цінностей нашого народу, що веде до неповноцінного розвитку й формування учнів як особистостей і патріотів своєї країни.

Мета дослідження полягає в розкритті сутності ставлення та визначенні основних особистісних утворень, які входять до структури позитивного ставлення старших підлітків до патріотичного виховання.

Вивчення наукової літератури з теми дослідження показує, що поняття “ставлення” має різні тлумачення. Наприклад, у „Словнику психолога-практика” [1] ставлення характеризується як взаємозв’язок між соціальними спільностями та їх якостями, що виникають у процесі спільної діяльності. Автор цього словника зазначає, що ставлення можна класифікувати згідно сфери розгляду, при цьому їх розподіляють на ставлення групові – на рівні соціальних спільностей; ставлення навчальні – на рівні зайнятих тією чи іншою діяльністю груп; ставлення міжособистісні – на рівні взаємозв’язків між людьми у групах; ставлення особистісні – наприклад, емоційно-вольові установки суб’єкта у ставленні до себе або до іншої людини. Досліджуючи психічні явища, вчені описують різноманітні властивості ставлень. С.Л. Рубінштейн розглядає ставлення як будь-яку дію, що спрямовує до певної мети, виходячи з тих чи інших спонук, яка будучи усвідомленою виступає як мотив. В.М. Мясищев [13] використовує поняття ставлення як базову категорію в теорії ставлень. Він обґрунтував теоретичні положення щодо сутності психологічних ставлень, дослідив їх розвиток та формування. І.Д. Бех [2] зазначає, що ставлення особистості виникає у процесі накладання її емоцій на предмет, що певною мірою усвідомлюється й пізнається нею. Категорія “ставлення”, на його думку, є ключовою для процесу формування й розвитку особистості, оскільки за її допомогою розкривається становлення смислового зв’язку, єдності людини і світу, самого змісту цієї єдності: чи буде вона морально-конструктивною чи деструктивною стосовно індивіда. В.В. Богословський розглядає ставлення з точки зору його взаємозв’язку з інтелектом, волею, емоціями. В.С. Мерлін [3] характеризує ставлення як градієнт мети, який суттєво залежить від соціально-типового та індивідуального характеру

мотивів. Н.А. Пономарьов вважає, що ставлення є зовнішнім виявом зв'язку предметів і процесів дійсності, яке виражається через їх порівняння. В.А. Ядов аналізує ставлення як диспозицію. Н.П. Зубалій [4] – визначає, як своєрідне психічне утворення у структурі особистості. О.О. Нікуленко [9] відмічає, що формування в учнів свідомого ставлення до суспільного обов'язку можна вважати основою виховання. Є.В. Столітенко [5] розглядає позитивне ставлення як цілісну систему індивідуальних, вибіркового, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами діяльності, які характеризують внутрішню позитивну позицію в її оцінці та трансформуються в особистісні цінності. Вивчення і аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми сутності ставлення показує, що воно визначається як внутрішня позиція в оцінці навколишньої дійсності, іншої людини, самого себе, як специфічна форма психічного відображення дійсності. У його структурі простежується емоційний, мотиваційний та когнітивний компоненти. Виявлення цих компонентів дозволяє визначити напрями вивчення структури позитивного ставлення старших підлітків до патріотичного виховання.

В.Ф. Новосельський [11], В.П. Фарфоровський, Т.М. Шашло [12] та інші відмічають, що у формуванні в школярів позитивного ставлення до патріотичного виховання велике значення мають їхні емоційні переживання. Формування ж позитивних емоцій у старших підлітків перебуває у прямій залежності від конкретних умов організації навчального процесу, позакласної та позашкільної роботи. Автори відмічають, що за умов умілої, методично правильної організації навчання у старших підлітків створюються оптимальні емоційні стани, які сприяють засвоєнню ними програмного матеріалу, позитивно впливають на процес формування патріотичних якостей. Т.М. Шашло указує на значимість емоційної задоволеності в процесі позакласної роботи – організації військово-оборонних гуртків, проведення краєзнавчо-туристських походів по місцях бойової і трудової слави дідів, воєнізованих ігор, створення в школах музеїв і куточків бойової слави, проведення зустрічей з ветеранами та учасниками Великої Вітчизняної війни. В.Ф. Новосельський підкреслює, що найефективнішими засобами формування емоційної сфери старших підлітків у процесі патріотичного виховання є проведення роботи по ознайомленню учнів з бойовими подвигами, здійсненими українським народом у роки війни, з історією і славними традиціями нашої армії. Автори наголошують, що формування такої емоційної задоволеності суттєво впливає на виховання у старших підлітків позитивного ставлення до патріотичного виховання.

М.Д. Зубалій [7] та інші, досліджуючи методи **мотивації і стимулювання** патріотичного виховання, вивчали окремі фактори та умови становлення мотивів як самостійних чинників, здатних впливати на діяльність школярів та їхнє ставлення до патріотичного виховання. Автор зауважує, що об'єднання методів мотивації і стимулювання патріотичного виховання та поведінки школярів у загальну групу пояснюється характером їх виховного впливу на свідомість, почуття, волю та переконання підлітків. Дана особливість проявляється у можливості цих методів спонукати зовнішню і внутрішню мотивацію учнів до цілеспрямованої патріотичної діяльності й відповідної поведінки. Вся патріотична робота є загалом цікавою для учнів, але у старшому підлітковому віці вона вимагає заохочення, підвищення активності, коректування мотивів і поведінки, уточнення особистісних установок і перспектив. Дані методи посилюють позитивні й послаблюють негативні впливи на

учнів тих чи інших факторів, пробуджують їх активніше діяти у несприятливих ситуаціях. Їх уміле застосування дає новий поштовх, певний імпульс до виникнення в учнів оригінальних думок, сприяє формуванню патріотичних почуттів, знань і переконань, які спонукають їх до відповідної дії, поступка. Методи мотивації і стимулювання патріотичного виховання старших підлітків дозволяють особистісно зорієнтувати виховний процес, урахувувати індивідуальні особливості учнів, котрі відрізняються не лише віком, типом нервової системи, рівнем розумового розвитку, але й різними психічними станами під час проведення патріотичних заходів. Вони допомагають визначати ступінь сприйняття або несприйняття впливу того чи іншого педагогічного засобу у різних формах патріотичного виховання.

Ю.А. Гапон [14] розглядає ставлення до патріотичного виховання через патріотичну **потребу** жити в своїй країні, бачити її щасливою, бути щасливим її розквітом, її успіхами, перемогами, досягненнями культури, користуватися цією культурою тощо. Прояви цієї реалізації є результатом виховання – заключною фазою виховного продукту. Автор розрізняє об'єктивну і суб'єктивну потреби. Об'єктивна визначається сукупністю матеріальних умов, які роблять споживання необхідним і можливим. Суб'єктивна відображає ці умови й забезпечує адекватну поведінку людини. На його думку можна говорити і про єдність об'єктивного та суб'єктивного в потребі, що існує як єдине явище, як потенціал особистості в її діяльності, тобто потенціал споживання. Такий потенціал є матеріально існуючим явищем: він або є, або його нема.

М.Г. Чернишевський, М.О. Добролюбов [15] у своїй праці розкривають роль **інтересу** у навчанні та вихованні позитивного ставлення до патріотичного виховання. Автори прагнули до не примусового навчання та виховання, а навпаки заохочували до добровільного розвитку дитини і формування у неї дійсного патріотизму. Вони не одноразово зверталися до різноманітних аспектів проблеми інтересу. Вирішення проблеми інтересу у М.Г. Чернишевського і М.О. Добролюбова було підпорядковане головній меті – патріотичній перебудові суспільства.

Виховання інтересу вони пов'язували з формуванням громадянина-патріота, здатного до рішучих дій в боротьбі за Батьківщину. Особливо високо цінував М.О. Добролюбов книги, які описували навколишнє середовище школяра – предметний світ і в першу чергу ті, що розповідали про життя свого народу. Отже, інтерес може розвиватися лише при природовідповідному підході до учня.

У дослідженнях К.І. Чорної [6] та інших розкрита роль природовідповідності у вихованні позитивного ставлення до патріотичного виховання. Актуалізація окремих факторів, які причетні до виховання патріотизму, дали їй змогу синтезувати нове уявлення про цей феномен. На думку автора, найбільш глибокими чинниками, які впливають на розвиток патріотичних почуттів, є чинники натуралістичні (природовідповідні). Це пов'язано з тим, що людина, як істота біологічна, належить до світу природи. До цього ж світу належать і її родинні зв'язки, звичка до певного географічного ландшафту і духовний зв'язок з ним, готовність захищати своїх близьких. Соціалізація й урбанізація змінюють характер натуралістичних чинників, але вони продовжують активно впливати на формування в дитини патріотизму. Родинні зв'язки розширюються за рахунок найближчого оточення, але сім'ї все ж таки належить пріоритетне значення в житті дитини. Любов до рідної землі у неї проявляється у вигляді любові до рідного дому, рідної школи, рідної вулиці, села,

берізки біля воріт тощо. Це первинний стан патріотизму. Він приходить ніби сам собою. Дитина здобуває свій патріотичний досвід без всяких пошуків і проблем. Вона природно і непомітно звикає до оточуючого її середовища, природи, рідного слова, побуту і традицій свого народу.

А.А. Мельниченко [8] зосереджує увагу на тому, що із загальної мети позитивного ставлення до патріотичного виховання, яке полягає у формуванні в молоді високих соціально значущих якостей, готовності реалізувати їх на користь суспільства і держави, витікають наступні завдання, реалізація яких сприяє зростанню дієздатності підростаючого покоління, значному підвищенню рівня його соціальної активності, громадянськості та патріотизму. Серед них: філософсько-світоглядна підготовка людини, допомога їй у визначенні сенсу життя в умовах здійснюваних перетворень, формування самосвідомості, ціннісного ставлення до особи, суспільства, держави, до ідей і цінностей їх відродження й розвитку; залучення людини до системи соціокультурних цінностей, що відображають багатство і своєрідність історії і культури своєї Вітчизни, народу, формування потреб у високих духовно-етичних і культурних цінностях і в їх подальшому розвитку; виховання пошани до закону, норм колективного життя, розвиток соціальної відповідальності як найважливішої характеристики молоді, що виявляється в турботі про благополуччя своєї країни, її зміцнення і захищеність; виховання позитивного ставлення до праці як вищої цінності в житті, розвиток потреби в праці на користь суспільства, держави, в ім'я служіння Вітчизні, формування соціально значущої діяльнісної цілеспрямованості; виховання толерантного ставлення до інших етнічних спільнот, націй, народів тощо.

К.О. Журба [10] стверджує, що позитивне ставлення до патріотичного виховання може здійснюватись лише у комплексі **духовно-ціннісного** виховання, яке включає:

- 1) національні цінності: почуття національної гідності і свідомості; ідеалу України; пошану до державних та національних символів і свят, історії і культури країни; повагу до національних цінностей інших народів; готовність до захисту Батьківщини і її незалежності; дбайливе ставлення до національних багатств, рідної природи, зміцнення здоров'я;
- 2) громадські цінності: толерантність; повагу до власної і чужої гідності; правову захищеність кожного громадянина України; поваги до закону, Конституції, влади; рівноправність усіх членів суспільства незалежно від їхньої національної належності, віросповідання, соціального стану, свободи; соціальну гармонію і справедливість; піклування і захист інтересів усіх верств населення України;
- 3) родинні цінності: повагу і любов до батьків; сімейну злагоду, гармонію, духовну спільність; відповідальність батьків, повагу до прав дитини, піклування про кожного члена сім'ї; дотримання національних традицій; любов до рідної мов, домівки; усвідомлення себе рівноправним членом родини, знання своїх коренів, родоvodu, долі сім'ї на історичних перехрестях, бажання трудитися заради сім'ї, покращувати життя;
- 4) особистісні цінності: доброзичливість, оптимізм, працьовитість, здоровий глузд, внутрішню гармонію, творчу активність, самокритичність, шляхетність, добротність, почуття гумору, саморозвиток і самореалізацію, турботу про інтереси родини, громади, країни; формування високих патріотичних ідеалів і життя за ними. Тобто формування позитивного ставлення старших підлітків до

патріотичного виховання можливе за умов наповненості його духовним змістом, особистої значущості й щирості з боку дорослих.

Висновки

Таким чином, аналіз педагогічної літератури дозволив визначити основні особистісні утворення, які входять у структуру позитивного ставлення старших підлітків до патріотичного виховання. Це зокрема мотивація і стимулювання патріотичного виховання, інтерес до патріотичного виховання, патріотична потреба, духовно-ціннісне виховання, роль природо відповідності, емоційні переживання, система знань з патріотичного виховання.

Список використаних джерел:

- Словарь психолога-практика / Сост. С.Ю. Головин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 976 с.
- Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
- Мерлин В.С. Лекции по психологии мотивов человека. – Пермь, 1971. – 120 с.
- Зубалій Н.П. Зміст і структура ставлення студентів до учіння // Теоретико-методологические проблемы совершенствования психологической подготовки менеджеров: Сборник научных трудов. – К., 2000. – С. 108-109.
- Столітенко Є.В Структура позитивного ставлення молодших підлітків до фізичної культури // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (теоретично-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді). Зб. наук. праць. – К.: Пед. думка, 2000. – Кн. 2. – С. 203-209.
- Виховання моральності підростаючого покоління: Наук. метод. посібник / К.І. Чорна, В.О. Білоусова, Н.І. Ганнусенко, В.А. Киричок та ін; За ред. К.І. Чорної. – К.: Богдана, 2005. – 288 с.
- Військово-патріотичне виховання допризовників: Методичні рекомендації / Укл. М.Д. Зубалій. – К.: ІЗМН, 1998. – 60 с.
- Мельниченко А.А. Бути патріотом // Київський Політехнік. – 14 вересня 2006. – С. 3.
- Нікуленко О.О. Свідоме ставлення учнів до суспільних вимог і оцінка його розвитку. Критерії моральної вихованості молодших школярів: Кн. для вчителя / За ред. І.Д. Бега, С.Д. Максименка. – К.: Рад. школи, 1989. – С. 70.
- Журба К.О. Становлення патріотизму в підлітків у процесі виховання духовності // Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матеріали звітної наук. – практич. конференції. – К., 1999. – С. 49-51.
- Новосельський В.Ф. З досвіду військово-патріотичної роботи в школі (Методичний лист). – К.: Рад. школа, 1970. – 72 с.
- Шашло Т.М. Військово-патріотичне виховання в школі (Посібник для вчителя). – К.: Рад. школа, 1974. – 175 с.
- Мясищев В.Н. Психология отношений: Избранные психологические труды / Под. ред. А.А. Бодалева. – М.: Воронеж, 1995. – 356 с.
- Гапон. Ю.А. Патріотизм як результат виховання // Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матеріали звітної наук. – практич. конференції. – К., 1999. – С. 15-18.
- Чернышевский Н.Г. и Добролюбов Н.А. Об интересе в обучении // Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Под. ред. Г.И. Щукиной. – Ленинград: ЛГПИ, 1983. – 157 с.

Essence and conception „positive relation” in scientific literature and maintenance of patriotic education of senior teenagers is exposed in this article.

Key words: patriotic, relation, patriotic education, teenagers.